

A munkaerőpiac átalakulása Budapesten és Lipcsében

DÖVÉNYI ZOLTÁN¹–REINHARD WIESSNER²

A gazdasági átalakulás hatása a munkahelyek számára

Magyarországon már a rendszerváltozást megelőzően megindult a merev, központosított tervezettség lassú átalakulása, s az új gazdaságpolitika a vállalatok számára lehetővé tette azt, hogy gazdálkodásukat részben piacgazdasági alapon szervezzék meg. A foglalkoztatottak száma már az 1980-as években csökkenni kezdett, majd ez a folyamat az 1990-es évek elején jelentősen felgyorsult. Budapesten 1990-ben még közel 920 000 foglalkoztatottat tartottak nyilván, de ez a létszám 1996-ra – a munkahelyek megszűnése miatt – 734 000-re csökkent. Az ezredforduló után a foglalkoztatottak száma Budapesten 750 000 fő körül stabilizálódott.

Magyarországon az állami szektor leépülése viszonylag gyorsan lezajlott, de mégis sok tekintetben lassabb volt az átalakulás, mint Kelet-Németországban. A volt NDK-ban az egyesítés után a döntéshozók inkább a megváltozott körülményeknek megfelelő munkaerőpiaci intézkedésekre fordították a figyelmet, ezzel szemben Magyarországon a munkaerő-problémát nem egy esetben a veszteséges üzemek mesterséges állami támogatásával igyekeztek kezelni. Kelet-Németországban a rendszerváltozás után drámaian növekedett a rövid ideig, nem folyamatosan foglalkoztatottak száma, akiknek jó része ténylegesen nem dolgozott. Ezért mondhatjuk azt, hogy Lipcsében az 1990-es évek első felében a foglalkoztatottság drasztikusabb mértékben szűkült, mint amit a statisztikai adatsorok mutatnak³ (FISCHER, A. 1996). A volt NDK területén a társadalombiztosítási járulékot fizetők száma – a foglalkoztatottakkal ellentétben – az elmúlt évtizedben tovább csökkent, ami azt mutatja, hogy nőtt azon dolgozók száma, akik vagy mentesülnek a társadalombiztosítási befizetések alól, vagy nem fizetnek járulékot.

A fordulat utáni években mindkét városban elsősorban az ipari munkahelyek szűntek meg. Az 1990-es évek közepére Budapesten a felére csökkent az iparban dolgozók száma, azonban az ezredforduló után az adatok ismét enyhe emelkedést mutatnak (2001: 21,3%). A gazdasági szerkezetváltás eredményeként a magyar fővárosban manapság egyértelműen a harmadik

¹ MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, H-1112 Budapest, Budaörsi út 45.

² Lipcsei Egyetem, Földrajzi Intézet, D-04103 Leipzig, Johannisallee 19a.

³ 1990-ben még csaknem 300 000 foglalkoztatott volt, ami 1993-ra 234 000-re csökkent. A város területi növekedésével együtt ez az érték 270 000-re emelkedett.

szektor dominál, a foglalkoztatottak háromnegyede a szolgáltatások területén dolgozik. A munkaerő minősége megfelelő, a munkaerő csaknem 30%-a rendelkezik diplomával.

A deindusztrializáció Lipcsében is megfigyelhető: az 1989-ben még 130 000 főt foglalkoztató ipar 1996-ra már csak alig 50 000 embernek adott munkát, ez a szám 2001-re 49 000 főre csökkent. Az 1990-es évek első felében az ipar visszaesését az építőipar felfutása valamelyest még visszafogta (KARRASH, P.–KUNZE, C. 1996), de az állami támogatás megszűnésével egyidejűleg ez az iparág is lehanyatlott (DRECHSEL, D.–LANGE, K.–STRAUCH, D. 2002; WIESSNER, R. 2002). A termelői szektorhoz tartozó munkahelyek csökkenése egyértelműen az építőipar válságára vezethető vissza, ugyanakkor a lipcsei ipar helyzete – döntően az autóipar megjelenésének köszönhetően (Porsche 2003, BMW 2005) – stabilizálódott. A szolgáltató szektorban dolgozók létszáma 1990 után gyorsan nőtt (másfél évtized alatt 170 000 főről 220 000 főre emelkedett). A német városban jelenleg a foglalkoztatottak több mint 80%-a a harmadik szektorban dolgozik, míg az ipari dolgozók aránya csak 18%.

A munkanélküliség alakulásának különbségei

A foglalkoztatottsági szint csökkenése ellenére Budapesten nem növekedett drámai mértékben a munkanélküliségi ráta. A távoli országrészekből a magyar fővárosba ingázók száma (1990 előtt kb. 50–70 000 fő) jórészt már az 1990-es évek elejére minimálisra csökkent, így ők az állandó lakóhelyük szerinti munkanélküliségi statisztikában jelentek meg. A foglalkoztatottak közül sokan kedvezményes nyugdíjba mentek. Természetesen a feketemunkások száma és az ún. árnyékgazdaság jelentősége is nőtt. A legmagasabb munkanélküliségi rátát a magyar fővárosban 1993 szeptemberében regisztrálták (7,3%), de még ez az arány is lényegesen alacsonyabb volt, mint az országos átlag (DÖVÉNYI Z. 1994). A munkanélküliek száma és aránya ezután csökkenni kezdett, 2002-ben már 25 000 főnél kevesebb munkanélkülit regisztráltak (2,8%). Az ezredforduló után a munkanélküliségi ráta ugyan kissé emelkedett, de a budapesti munkaerő-piacra gyakorlatilag a teljes foglalkoztatottság jellemző.

Lipcsében, Budapesttel ellentétben, a munkanélküliségi ráta a rendszerváltás után gyorsan emelkedett és még napjainkban is 20% körül alakul. A tényleges munkanélküliség azonban az 1990-es évek elején magasabb volt, mint az utóbbi években, ugyanis a munkaügyi hivatal nem számította munkanélkülinek többek között a továbbképzésben résztvevő, vagy idénymunkás, de ténylegesen nem dolgozókat, illetve azokat, akiket munkaerőpiaci intézkedésekkel központilag támogattak; utóbbiakkal együtt a munkanélküliek aránya a 30%-ot is meghaladta. Az ezredforduló után a munkaerő-politika amely

célja a tömeges munkanélküliség megakadályozása volt, jórészt átalakult, de a ténylegesen nyilvántartott állástalanok száma és aránya tovább növekedett. Ugyanakkor a nyomasztó munkanélküliséget a központi beavatkozáson kívül a kordedvezményes nyugdíjba vonulók és a Nyugat-Németországba költözők (kb. 50 000 fő) magas száma mérsékelte. Amiatt is csökkent az állás nélküliek száma, hogy csaknem tízezer lipcsei munkahely Nyugat-Németországba települt át, és a munkavállalók az elköltözött munkahelyükre ingáznak.

Budapesten az 1990-es évek elején – a nehézipar leépülése miatt – a munkanélküliek körében férfifébblet volt megfigyelhető, majd az 1990-es évek közepétől változott a helyzet és az utóbbi években kissé több nőt regisztrálnak a munkaügyi hivatalok. A fővárosi aktív korú, nem foglalkoztatott társadalmi csoportokban nagyjából 2000-ig emelkedett az alacsony képzettségűek, érettségi nélküliek aránya (30-ról 33%-ra), de az ezredforduló után a kevésbé képzettek az akaraton kívül nem dolgozók egyre kisebb hányadát teszik ki (2004: 27,5%). Ezzel ellentétes tendencia, hogy az érettségizettek és a felsőfokú végzettségűek aránya a munkanélküliek csoportján belül növekszik, bár ez a csoport vélhetően nem számít ténylegesen munkanélkülinek, hanem részben a szürkegazdaságot gyarapítja (DÖVÉNYI Z. 2001). A munkanélkülieken belül csökken a segédmunkások aránya, sokan közülük már nincsenek regisztrálva és feketemunkásként dolgoznak. A nem dolgozók között egyre kevesebb a fiatal, ezzel együtt nő az idősebbeké: a 35 év alattiak munkanélkülivé válása nem jellemző a magyar fővárosra, az időskorú munkanélküliség jelenti viszont a nagyobb problémát.

Lipcsében – Budapesttel szemben – kezdetben az állástalanok kétharmada nő volt, majd az 1990-es évek közepe után (részben az építőipar leépülése következtében) a tendencia megfordult, és 2002-ben a regisztrált munkanélküliek 56,2%-a már férfi volt. Ezzel párhuzamosan a nők foglalkoztatottsági szintje Lipcsében is folyamatosan emelkedett. Az állástalanok csoportjának egyéb társadalmi jellemzői többnyire a budapestihez hasonlóak, de nem szabad szem elől tévesztenünk azt a tényt, hogy a fiatalkori munkanélküliség csak az elvándorlásnak „köszönhetően” nem érte el a kritikus szintet.

A munkanélküliség térbeli megoszlása

Budapesten a munkanélküliek településen belüli eloszlása az alacsony munkanélküliségi ráta ellenére jelentős egyenlőtlenségeket mutat. A 2001-es népszámlálás adatai alapján⁴ megállapítható, hogy a budai oldal előkelő lakóterületein legalacsonyabb a munkanélküliségi ráta, ugyanakkor a város más részein található magas presztízsű lakónegyedekben már átlagos értékekkel

⁴ A 2001-es népszámlálás adatai szerint a munkanélküliségi ráta a fővárosban 6,3%, szemben a munkaügyi hivatal által kiadott 2,7%-os adattal.

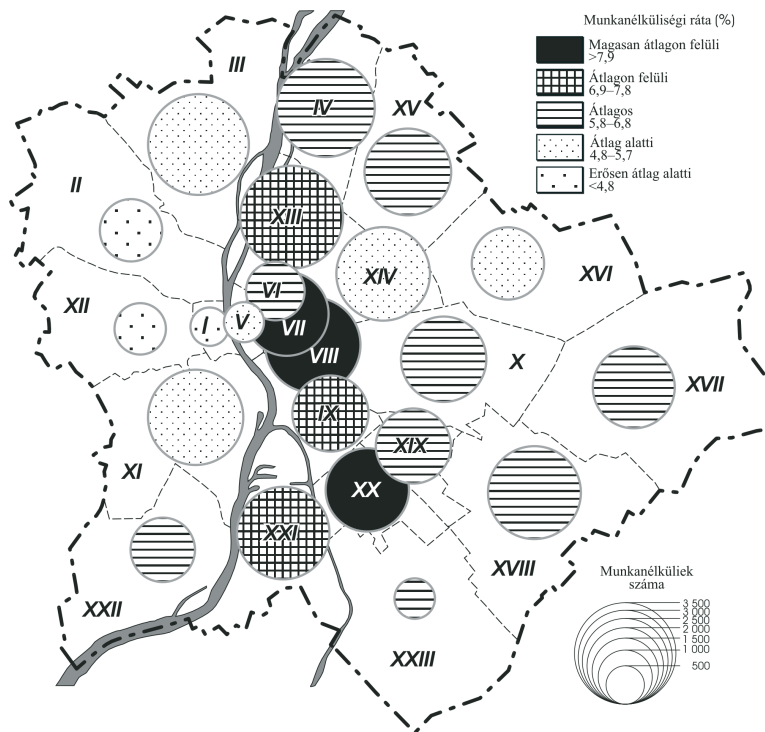
találkozunk. A foglalkoztatottság terén a következő városrészek a leginkább problematikusak:

- a város hagyományos iparterületei, ahol a szocialista ipar összeomlása miatt sok az állás nélküli;
- belvárosi, a 19–20. század fordulóján felépült lakónegyedek. A munkanélküliség ezekben a kerületekben összefügg a kedvezőtlen társadalmi szerkezettel is (erős szegregáció, gettósodás, a társadalom peremére szorult csoportok; VII., VIII. kerületek) (1. ábra).

A lipcsei munkanélküliség térbeli megoszlása némileg hasonló képet mutat (2. ábra). A legmagasabb munkanélküliséggel jellemezhető területek a következők:

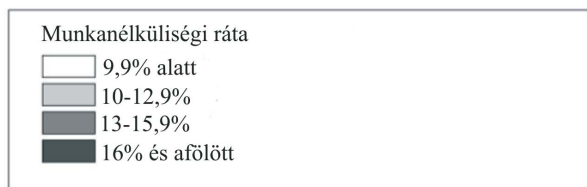
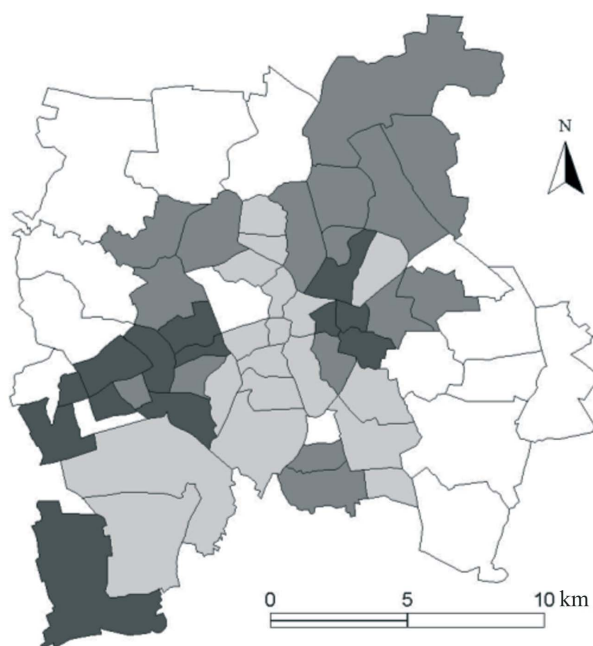
- a múlt század fordulóján épült ipari- és munkásnegyedek a belvárostól keletre és nyugatra (Plagwitz, Lindenau), és a város északkeleti részén;
- Grünau, Lipcse legnagyobb lakótelepe.

Mindkét terület munkanélküliségének drámaian magas aránya a szocialista ipar összeomlásának és a szegregációs folyamatoknak köszönhető.

1. ábra A munkanélküliek száma és a munkanélküliségi ráta Budapest kerületeiben (2001)

Forrás: népszámlálási adatok, 2001. Tervezte: DÖVÉNYI Z. Kartográfia: KAISER L.

2.ábra Munkanélküliségi ráta Lipcseben (2001)

Forrás: Lipcse Város Önkormányzata, Településrész-katalógus 2002. Tervezte: WIESSNER, R. 2003. Kartográfia: WÜNSCHE, S.

A munkanélküliségi ráta ezzel szemben átlag alatti:

- a reprezentatív, múlt század fordulója körül épült lakónegyedekben, elsősorban a belvárosi zöldövezetben (pl. az Elster környéke) és azokban a negyedekben, ahol napjainkban jelentős rehabilitáció, felértékelődés figyelhető meg;
- régebben épült családi házakkal rendelkező területeken;

Legkedvezőbb a munkanélküliségi helyzet az 1990-es évek végén becsatolt, erősen növekvő népességgel jellemezhető településeken, ahova jelentős számú, vagyonosabb lakos költözött.

A munkanélküliek aránya a poszt szocialista települések társadalmi szegregációjának és a társadalmi tér differenciálódásának jó indikátora. Budapesten és Lipcseben is meghatározhatók azok a negyedek, amelyek a polarizáció következtében a városok társadalmi terének „forró pontjaivá”, válságterületeivé válhatnak (SCHMIDT, H.–WIESSNER, R. 2002; KOVÁCS, Z.–WIESSNER, R. 1999, 2004).

IRODALOM

- DÖVÉNYI, Z. 1994: Transition and Unemployment – The case of Hungary. In: *GeoJournal*, 32.4. pp. 393–398.
- DÖVÉNYI, Z. 2001: Development and Spatial Disparities of Unemployment. In: MEUSBURGER, P.–JÖNS, H. (szerk.): *Transformations in Hungary. Essays in Economy and Society*. Physica Verlag. Heidelberg. pp. 207–224.
- DRECHSEL, D.–LANGE, K.–STRAUCH, D. 2002: Die Veränderung der sektoralen Struktur und der Branchenstruktur der Wirtschaft der Stadt Leipzig. In: HASSE, R.–KUNZE, C. (szerk.), pp. 43–56.
- FISCHER, A. 1996: Zur Entwicklung von Arbeitsmarkt und Beschäftigung in der Stadt Leipzig und in der Region 1989–1994. In: MIEGEL, M.–KUNZE, C. (szerk.) 1996. pp. 64–73.
- HASSE, R.–KUNZE, C. (szerk.) 2002: Die Situation und die Rolle von Großstädten im Transformationsprozess. *Ökonomische Entwicklung und soziale Prozesse der Städte Leipzig und Wrocław – 1995 bis 1999 im Vergleich*. Leipzig. *Transformation. Leipziger Beiträge zu Wirtschaft und Gesellschaft* 11.)
- KARRASH, P.–KUNZE, C. 1996: Der Wirtschaftsstandort Leipzig im Strukturwandel. In: MIEGEL, M.–KUNZE, C. (szerk.) 1996. pp. 33–47.
- KOVÁCS, Z.–WIESSNER, R. 1999: Stadt- und Wohnungsmarktentwicklung in Budapest. Leipzig. *Beiträge zur Regionalen Geographie* 48).
- KOVÁCS, Z.–WIESSNER, R. 2004. Budapest – Restructuring a European Metropolis. In: *Europa Regional*, H. 1, pp. 22–31.
- MIEGEL, M.–KUNZE, C. 1996: Die Situation und die Rolle von Großstädten im Transformationsprozess. *Ökonomische Entwicklung und soziale Prozesse der Städte Leipzig und Wrocław – 1989 bis 1994 im Vergleich*. Leipzig. *Transformation. Leipziger Beiträge zu Wirtschaft und Gesellschaft* 4.)
- WIESSNER, R. 2002: Grundzüge und aktuelle Entwicklungen des Wohnungsmarkts in Deutschland (Ost). In: ODERMATT, A.–VAN WEZEMAEL, J. E. (szerk.): *Geographische Wohnungsmarktforschung*. Zürich. *Wirtschaftsgeographie und Raumplanung* 32), pp. 39–54.
- SCHMIDT, H.–WIESSNER, R. 2002: Veränderungen in der sozialen Situation der Leipziger Bevölkerung. In: Hasse, R.–Kunze, C. (szerk.), pp. 85–128.